

rişi, I, 36-43). Câhiliye dönemi Araplar'ının inançları ile Hint dinleri hususunda İbn Hişâm, Ya'kübî, Mes'ûdî, Kâdî Abdülcebbar, Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî ve Ebû İsâ el-Verrâk'tan, Mecûsîlik konusunda da Ceyhânî'den faydalanmıştır. Felâsife bölümünde Yunan hakimleri ve İbn Sînâ hakkında bilgi vermekte, kadim hikmetle nebevî hikmet, Yunan filozoflarından birçoğu ile bazı peygamberler arasında ilişki kurmaktadır. Bu bölümde ayrıca İbn Sînâ'nın görüşlerini değerlendirmektedir.

el-Milel ve'n-nihal'in çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. En eski yazma olduğu ileri sürülen ve müellif nüshası olduğuna dair not taşıyan, Escorial Kütüphanesi'ndeki 1525 numarada kayıtlı nüshanın müellif hatıyla olmadığı belirtilmektedir (Muhammed b. Tâvî et-Tancî, V/1-4 [1956], s. 3). Eserin Türkiye'deki kütüphanelerde de birçok yazması bulunmakta olup bunların en azından yedi tanesi 600 (1204) yılından öncesine aittir (bunlar, İÜ Ktp., Halis Efendi, nr. 2747 [547/1152]; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1175 [589/1193]; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2443 [590/1194], Fâtih, nr. 3151 [593/1197], Şehid Ali Paşa, nr. 1731 [596/1200]; İÜ Ktp., nr. 2747 [597/1201]; Tire Ktp., Necip Paşa, nr. 143 [597/1201] nüshalarıdır; ayrıca Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2444 [619/1222]; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1176 [629/1232] gibi 600 [1204] yılı sonrasına ait yazmalar da mevcuttur). Leiden (613/1216'dan önce), Bologne (622/1225) ve Lenigrad (631/1234) kütüphanelerinde de 600-650 (1204-1252) yıllarına ait yazmalar vardır. Eserin nüshaları asıl iki noktada farklılık göstermektedir ki bunlardan biri Sultan Sencer'in veziri Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Muzaffer el-Mervezî'ye ithafın da yer aldığı önsöz, diğeri Ceyhânî'den nakledilen Zerdüştlîğe dair bölüm olup bu kısımlar pek çok nüshada bulunmamaktadır (a.g.e., V/1-4 [1956], s. 3; Gimaret, tercüme edenlerin girişi, I, 26).

I. cildi 1842'de, II. cildi 1846'da William Cureton tarafından Londra'da yayımlanan *el-Milel ve'n-nihal* 1923'te Leipzig'de yeniden neşredilmiştir. Cureton, eserin metni için altı nüshayı esas almış, ayrıca Farsça tercümesinden de yararlanmıştır. Bu çalışma tenkitli neşir olmakla birlikte Cureton kendi ifadesine göre metne sadık kalmış, yanlış olsa bile metne müdahale etmemiştir. Nâşirin en büyük eksikliği eserle ilgili bütün dokümanlardan istifade edememiş olmasıdır.

Cureton'dan sonra kitabın Mısır'da ilk baskısı 1847, ikinci baskısı 1871'de yapılmış, eser aynı tarihte Tahran'da da yayımlanmıştır. 1317-1321 (1899-1903) yıllarında Mısır'da İbn Hazm'ın *Kitâbü'l-Faşl fi'l-milel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihal*'inin kenarında yeniden neşredilmiş (Hancî neşri), bunu 1347-1348'deki (1929-1930) başka bir neşir (Subeyh neşri) takip etmiştir. Eser Muhammed Fethullah Bedrân tarafından edisyon kritiği yapılarak yayımlanmıştır (1947-1955). Bedrân, yukarıda zikredilen neşirlerin yanında kitabın Mısır'da bulunan on yazma nüshasından faydalanmıştır. Bedrân'ın neşri önemli olmakla beraber bazı eksiklikleri vardır. O dönemde mikrofilm kullanımı yaygın olmadığından nâşir sadece Mısır'daki yazmalarla yetinmek durumunda kalmıştır. Halbuki bunların hiçbirisi 650 (1252) yılından öncesine ait değildir. Diğer taraftan nüshalar kullanılırken belli bir metot takip edilmemiştir. Ayrıca eserin orijinalinde bulunmayan tâli bölümler konusunda bazı problemler söz konusudur.

el-Milel ve'n-nihal, Turka-i İsfahânî tarafından 1440'ta *Tenkihü'l-edille ve'l-ilel fi tercemeti Kitâbi'l-Milel ve'n-nihal* adıyla Farsça'ya çevrilmiş ve Sultan Şâhruh'a ithaf edilmiştir. Diğer bir Farsça tercüme de 1611'de Mustafa b. Hâlikdâd el-Hâşimî el-Abbâsî *Tavzîhu'l-Milel* adıyla gerçekleştirmiştir. Eserin Türkçe yegâne tercümesini Nûh b. Mustafa el-Misrî (1070/1659) yapmış ve bu tercüme 1847'de Mısır'da, 1862'de İstanbul'da basılmıştır. Eserin girişindeki mukaddimelerden ikisi Lütfi Doğan (*İslam*, I/8 [1956], s. 23-24; I/9 [1957], s. 24), tamamı Abdurrahman Küçük, Mustafa Erdem ve Adem Akın (*AÜİFD*, XXX [1988], s. 1-33), dinler tarihiyle ilgili önemli bölümleri Şaban Kuzgun (*EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 [1985], s. 179-208) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. *el-Milel ve'n-nihal*'i Theodor Haarbrücker Almanca'ya tercüme etmiştir (Halle 1850-1851). Eserin sadece İslâm'a dair bölümü A. K. Kazi ve J. G. Flynn tarafından İngilizce'ye çevrilmiş ve önce *Abr-Nahrain* mecmuasında (VIII [1968-1969], s. 36-68; IX [1969-1970], s. 81-107; X [1970-1971], s. 49-75; XV [1974-1975], s. 50-98), ardından *Muslim Sects and Divisions* adıyla kitap olarak (London 1984) neşredilmiş, aynı bölümün Fransızca'sını Jean Claude Vadet *Les dissidences de l'Islam* adıyla yayımlanmıştır (Paris 1984). Eserin en son ve tam tercümesi İbrâhim Medkûr'un teşvikiyle

I. cildi Daniel Gimaret ve Guy Monnot, II. cildi Jean Jolivet ve Guy Monnot tarafından *Livre des religions et des sectes* adıyla Fransızca yapılmıştır (Paris 1986, 1993). *el-Milel ve'n-nihal*'in "Ârâü'l-Hind" kısmını Bruce B. Lawrence *Shahrastâni on the Indian Religions* (The Hague 1976), dinler tarihiyle ilgili bölümlerini Ömer Faruk Harman *Dinler Tarihi Açısından el-Milel ve'n-Nihal* (1983, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla doktora tezi olarak hazırlamış, Mustafa Aydın da *el-Milel ve'n-nihal'de Aristoteles Felsefesi ve Kaynakları* adlı yüksek lisans tezi olarak bir çalışma yapmıştır (1994, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (nşr. M. Seyyid Klânî), Beyrut 1975, I-II; a.mlf., "el-Milel ve'n-nihal (Mukaddimeler)" (trc. Abdurrahman Küçük - Mustafa Erdem - Adem Akın), *AÜİFD*, XXX (1988), s. 1-33; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Min-hâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, V, 269; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VI, 128; *Liure des religions et des sectes* (trc. D. Gimaret - G. Monnot), Paris 1986, tercüme edenlerin girişi, I, 11-84; D. Steigerwald, *La pensée philosophique et théologique de Shahrastâni*, Canada 1997, s. 56-63, 77-81; Yusuf Ziya Yörükân, *Ebû'l-Feth Şehristânî ve Mezheplerin Tetkikinde Üsûl* (haz. Murat Memiş), Ankara 2002, s. 34, 124-125; a.mlf., "Şehristânî", *DİFM*, I/3 (1926), s. 263-314; II/5-6 (1926), s. 187-277; Muhammed b. Tâvî et-Tancî, "Şehristânî'nin Kitab'ul-Milel ve'n-Nihal'i", *AÜİFD*, V/1-4 (1956), s. 1-16; Lütfi Doğan, "el-Milel ve'n-nihal, Beş Önsöz Tercümesi", *İslam*, I/8, Ankara 1956, s. 23-24; I/9 (1957), s. 24; Şaban Kuzgun, "Şehristânî'nin Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve el-Milel ve'n-Nihal İsmi Eserinin Dinler Tarihi ile ilgili Önemli Bölümlerinin Tercümesi", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Kayseri 1985, s. 179-208.

ÖMER FARUK HARMAN

MILES, George Carpenter (1904-1975)

İslâm sikkeleri,
ölçüleri ve kitâbeleri üzerine
yaptığı çalışmalarla tanınan
Amerikalı arkeolog ve numismat.

Çocukluğunun üç yılını geçirdiği İtalya ve İsviçre'de İtalyanca ve Almanca öğrendi. 1926'da Princeton Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili Bölümü'nden mezun olduktan sonra aldığı bir teklifle Robert College'da İngilizce dersleri vermek üzere İstanbul'a gitti ve beş yıl kadar orada kaldı. Yaz tatillerini Anadolu, Bulgaristan ve Yunanistan'da seyahatlere çıkarak ve Perugia Üniversitesi'nde İtalyanca, Heidelberg Üniversitesi'nde Al-

manca kurslarına devam ederek değerlendirdiyordu. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde ilk defa burada karşılaştığı İslâm kültürüne büyük ilgi duydu ve Osmanlıca öğrenmeye çalıştı. 1931'de Philip Khuri Hitti'den Arapça okumak için Princeton Üniversitesi'ne döndü ve onun danışmanlığında Doğu dilleri ve edebiyatı alanında yüksek lisans ve doktora yaptı; arkasından aynı üniversitede Türkçe ve Farsça dersleri vermeye başladı. 1934-1937 yılları arasında Boston Güzel Sanatlar Müzesi ile Philadelphia Üniversite Müzesi'nin İran'ın Rey ve Luristan bölgelerinde yürüttüğü arkeoloji kazılarında kitâbe uzmanı (epigrafist) ve hafriyat başkan yardımcısı olarak görev aldı. Bu kazılar kendisine arkeoloji alanında arazi tecrübesi kazandırdı ve onu nümismatiğe yönlendirerek ilk büyük eseri *The Numismatic History of Rayy* için (New York 1938) temel teşkil etti.

Miles, II. Dünya Savaşı yıllarını asteğmen rütbesiyle girip binbaşılığa kadar yükseldiği deniz kuvvetlerinde Washington, Ankara, Kalküta ve Yeni Delhi'de askerî diplomasi göreviyle geçirdi. Savaşın sonuna yaklaşırken araştırma asistanı olarak American Numismatic Society'ye (New York) girdi ve emekliye ayrılıncaya kadar burada yirmi beş yıl İslâmî sikkeler konservatörlüğü (seksiyon şefliği), başkonservatörlük, genel sekreterlik ve başkanlık yaptı. Ayrıca üyesi olduğu bilimsel kuruluşlardan American Oriental Society'nin başkan yardımcılığını ve Atina'daki American School of Classical Studies ile *Encyclopaedia of Islam*'ın yönetim kurulu üyeliğini yürüttü. Yunanistan'da geçirdiği kazi mevsimlerinde Ortaçağ Yunanistanı üzerindeki Arap etkilerini belgeleyen bulgulara ulaştı. Özellikle Abbâsî Halifesi Me'mûn döneminde (813-833) fethedilen Girit'teki Arap idaresi hakkında çalışmalar yaptı ve adadaki ilk müslüman yerleşim

merkezi olan Herakleion'daki (Kandiye) kazılarında, 827-961 yılları arasında Ebû Hafs Ömer b. İshâ el-Endelüsî'nin soyundan gelen emîrlerin adada bastırdıkları güne kadar bilinmeyen çok kıymetli sikkeler buldu.

Çalışmalarında sikkeleri tarihî metinler ve kitâbelerle birlikte ele alan Miles, onları kullanıldıkları çağın atmosferinde değerlendirerek sadece birer antik obje olmaktan çıkardı ve nümismatik ilminin epigrafiden farklı bir uzmanlık alanı halinde gelişmesine büyük katkıda bulundu; böylece kısa zamanda büyük bir saygınlık kazandı. Başta Atina agorası kazılarında ele geçenler olmak üzere Endülüs'ten Hindistan'a kadar hemen her kazıda çıkan sikkelerin çözümü için ona başvuruldu. Bu arada Endülüs'te bulunan Vizigot sikkeleri gibi İslâmî olmayan sikkeleri de yayımladı.

Miles, 15 Ekim 1975'te vefat ettiğinde Doğu ve Batı'nın pek çok üniversite ve akademik kuruluşuna şeref üyesi seçilmiş, bunlardan American Numismatic Society, Hispanic Society of America ve Royal Numismatic Society'nin (İngiltere) altın madalyalarıyla ödüllendirilmişti. Ölümünden bir yıl önce adına on dört ülkeden kırk sekiz bilim adamının katılımıyla bir armağan kitabı yayımlanmıştır (*Near Eastern Numismatics Iconography, Epigraphy and History-Studies in Honor of George C. Miles* [ed. Dickran K. Kouymjian], Beyrut 1974).

İlk dönemlere ait İslâm paralarının dışında cam ağırlıklar ve damgalar üzerinde de çalışan Miles bu konuda birçok eser vermiştir. Onun İslâm nümismatiği ve metrolojisi alanında yaptığı çalışmalar pek çok tarih araştırmasına temel teşkil etmiş ve toplam sayısı 500'ü geçen eserleri birer başvuru kaynağı oluşturmuştur. Miles, Sâmerrâ'da kazı yapan ünlü arkeolog Herzfeld'e adanan hâtıra kitabının da (*Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld*; ed. G. C. Miles, New York 1952) editörüdür.

Eserleri. *The Numismatic History of Rayy* (New York 1938), *A Byzantine Weight Validated by al-Walid* (New York 1939), *Early Arabic Glass Weights and Stamps* (New York 1948), *The Coinage of the Umayyads of Spain* (I-II, New York 1950), *Rare Islamic Coins* (New York 1950), *Early Arabic Glass Weights and Stamps: A Supplement* (New York 1951), *Fatimid Coins in the Collections of the University Museum, Philadelphia, and the American Numismatic Society*

(New York 1951), *The Coinage of the Visigoths of Spain, Leovigild to Achila II* (New York 1952), *Coins of the Spanish Muluk al-Tawa'if* (New York 1954), *Contributions to Arabic Metrology I. Early Arabic Glass Weights and Measure Stamps Acquired by the American Numismatic Society, 1951-1956* (New York 1958), *Excavations Coins from the Persepolis Region* (New York 1959), *The Athenian Agora. Results of the Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, Vol. IX: The Islamic Coins* (Princeton-New York 1962), *Contributions to Arabic Metrology, II. Early Arabic Glass Weights and Measure Stamps in the Benaki Museum, Athens and the Peter Ruthven Collection, Ann Arbor* (New York 1963), *The Windows of Saint Barnabas, Irvington-on-Hudson* (New York 1966), *The Coinage of the Arab Amirs of Crete* (New York 1970; eserlerinin tam listesi için bk. Bacharach – Kouymjian, s. XVII-XXV; Oman, LVII/1-2 [1977], s. 34-39).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Thompson. "George Carpenter Miles", *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History-Studies in Honor of George C. Miles* (ed. D. K. Kouymjian), Beyrut 1974, s. XV-XVI; J. Bacharach – D. Kouymjian, "A Bibliography of the Works of George C. Miles", a.e., s. XVII-XXV; J. L. Bacharach, "George C. Miles", *IJMES*, VII/2 (1976), s. 290-291; G. Oman, "Ricardo di George Carpenter Miles", *OM*, LVII/1-2 (1977), s. 34-39; Cevriye Artuk, "Ölmeyen Numismatlar: George C. Miles", *Koleksiyon Dergisi*, sy. 32 (1977), s. 11-12.

🏠 GARO KÜRKMAN

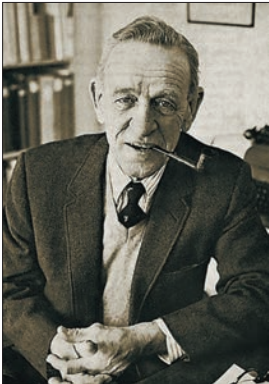
MÎLÎ

(الميلي)

Mübârek b. Muhammed el-Hilâlî el-Mîlî (1898-1945)

Cezayir ıslah hareketi öncülerinden, âlim.

Mîle'de doğdu. Hâc Rabbâh İakabıyla tanınan bir aileye mensuptur. Anne ve babasını erken yaşlarda kaybettiğinden eğitimiyle önce dedesi, ardından dayıları ilgilendi. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra on beş yaşlarında iken Şeyh Muhammed b. Zarîf el-Mîlî'nin medresesine devam etti. Cezayir ıslah hareketi liderlerinden Abdülhamid b. Bâdis'in Kostantine (Kosantîne) Sîdî el-Ahdar Camii'ndeki (el-Câmiu'l-ahdar) ilim halkasına katıldı. Bir süre burada kaldıktan sonra yüksek

George Carpenter Miles